

Çeviri:

Milli Tarih, Tenkidî Tarih¹

Celal NURİ

Çeviriyazı ve Günümüz Türkçesine Aktaran: Ahmet VURGUN**

-Süleyman Paşazâde Sami Bey üstadımıza name-i mekşuf-

Avrupa'da hususiyle tabâatin ihtirââttten sonra telif edilmiş asar-ı tarihiyye gözden geçirilecek olursa anlaşılır ki bunların cümlesi hemen hemen şu iki kısma dâhildir:

- 1- Milli (yahud talimi didactique) tevarih
- 2- Tenkîdî (yahud terci erudit) tevarih

Bunların ikisi de men-cihete doğru, lazım ve müfidir. Aksam-ı mezkureden birine taraftar, diğerine hilafgîr olmak ne'v-emâ bir taassubdur. Vakıa bu ikisinden biri mübalağalı, yahud hakaik-i mahzaya muğayir olabilir. Lakin hakikate bu âdem-i mutabakat kat'î değil, suveri ve belki de ca'lidir. Bir hekimin pek güzel söylediği gibi (Lafonten)'in "ağustos böceği ile karınca hikâyesi" hakikat-i mahza-i nokta-i nazarından sükûttur. Böyle şey olamaz. İki böcek muhavere edemez. Bununla beraber Fransız efsane-i meşhuru bu kıssasında büyük ve müfid bir hakikati tezbîr etmiştir.

¹ Celal Nuri, Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası, c. 2, Sene: 1 18 zilhicce 1335 Cuma ertesi 6 teşrin-i evvel 1917 numara 5-36.

** Arş.Gör., Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi A.B.D. E-posta: ahmetvurgun43@gmail.com

Bunun gibi (epope=dastan) tarzı bile gayesine atf-ı nazar edilince doğrudur; yalnız bilmiş olalım ki bu doğruluk nisbîdir; yek-cihettir, pek o kadar zi-şumûl değildir. Yalnız faidelidir; bunun millete zararı olamaz. Her müfid, bir nokta-i nazardan, doğrudur. Milletın arkası, milliyetin tesmiyesi gerektir. Onun için tarihin -olduğu gibi değil- fakat maksat ve gaye itibariyle tedvini ve öylece tedrisi bir meslektir.

Bir sanatkâr bir levha vücuda getireceği vakit eğer garezi -realizm- değilse ona tabiatın çirkin ve kerîh cihetlerini derc etmez. Bir kuzu tasvir ederken onun gübresini aklına getirmez. Hayat-ı ailenin takviyesi emeliyle bir tablo resmediyor, yahud bir roman kaleme alıyorsa asla ve hâşâ her ailede bulunması tabii ve belki zaruri olan uygunsuzlukları beyana yeltenmez. Hedef, içtimai bir menfaattir. Bu sahada artık “sanat için sanat” nazariyesi bi'l-iltizam ihmal ediliyor.

Bu gayenin istihdafıyla yazılmış mühim, güzel hususiyle faideâver tarihler vardır. Mütalaaları hayat ve hissiyat-ı milliyeyi takviye eder. Eslafdan her biri, bir büyük adamdır. Her asker, bir kahramandır. Her kahraman, fevkalbeşer bir mevcuttur. Mazi, azametlidir. Bu gibi tarihlere tenkîd ve tecrîf giremez. Mazinin altına bir foya konmuştur. O geçmişî parlatır.

Birçok kimseler, belki herkes ölenlerin müsavisini anmak istemez; geçenlerin daima menakıb-ı hayriyelerinin yâd edilmesini arzu eder. “Üzkûrû mevtâküm bi'l-hayr (ölülerinizi hayırla yâd ediniz)”. Hususiyle mahrum peder ve mehcur-ı mader kalan yetamaya daima güzeştgânın hasenatı tekrar edilmelidir ki kendilerine tarîk-i fazilette rehberlik edilmiş olsun.

Binaenaleyh birinci kısım addettiğimiz tarih, bir ders-i ahlaktır, bir meşk-i fezaildir, bir mukavvidir, bir iksir-i ruhidir. Bunun tenkidi tarih ile bazı mertebe farkı olabilir. “Kellim'un-nâse alekaderiukûlihîm (insanlarla akıllarının yettiği miktarda konuşun)” buyrulmuş. Ekseriyet cumhur, amme-i etfal, ilmin mertebe-i kusvasına varamayanlar veya buna mecbur olmayanlar felsefe ve hikmeti de, tarihi de bedbin olmak, hakaik-i eşya karşısında fütura uğramak için okumamalıdırlar. Bunlara göre tarih sertabipa bir dasitandır, takriben bir şehname-i firdevsidir. Musiki ve tiyatrodaki tarih ile mütevağğil olduğu zaman “realist” olmaz, milli ve hatta “romantik” olur. Perde açılıyor, karşımıza “Vagner”in “parsifal”i geliyor. Öyle bir manzara ve sahne, öyle libas ve eşhas, öyle bir renk ve ahenk, öyle muhaverat ve münakaşat, öyle namat-ı terennümat ki bunlar tarihte, tarih-i ledünde, hakikatte namevcuttur. Yalnız “vagner”

hususî bir maksadının husul bulması için “parsifal” kıssa veya üstûresini tarihten isti’âre ve ondan istifade etmiş, işte o kadar...

Şair Tusi’nin şehnamesi, “omiros”un iki serkâr-ı bedî’î, ilaahirihi (ilh.) hep bu yolda kaleme alınmıştır. Lakin tarz-ı mutadında efsane insanlara kâfi gelmez. Rüşd-i mantikîleri tahakkuk edenlerin bir az da tarihe ihtiyaçları vardır. Fakat bütün bütün tenkîdî ve tahlilî, ilmi ve bî- taraf tarihte belki herkese biraz fazla gelir. Hafız Şirazi’nin hem derdi olmayanlara piyale piyale bade-i sad, sale-i takdim ve isale edilirse bunlar şuurlarını derhal kaçıracakları gibi, mutasavvıfa ve felasefenin hem-bezmî bulunmayanlara da mücellid mücellid ev müebbid ve muhalled, fersa-yı hüsn-i hayr’dır. Rumuz-ı hikmet sunulunca istiğrak ve cinnet hemen davet edilmiş olur. Felsefe-i sarfa, tarih tahlilî gibi yüksek mebahisin mübtediler ile münasebeti yoktur. Hele bunların mekteplerle asla bir alakasını tasavvur edemem. Ceff’el-kalem diyebilirim ki mebadiye müftekir olanlar için bunlar ale’l-ekser muzırdır.

Fakat, acaba, bu esbâbdan dolayı felsefe-i sarfa ve tarih tahlilî mahkûm, ihmal ve terahi mi olmalıdır? Hayır! Bu takdirde ilim ve fen durur, terakki ve medeniyet durur, vatan ve millet durur. İşte meşhur (konfütsav) binlerce seneden beri Çin’i böyle bir musibet-i tevakkufa giriftar etmişti. Tahlilî ve tenkîdî tarih ileriye götürülmezse, bir millette bir siyasi yetişemez. Fezail ve müsavi-i milliyeye anlaşılabilir. Emraz-ı milliyeye bir nûş-daru bulunamaz. Ve bunların fevkine çıkarak diyelim ki beşerin belki mabeh’îl imtiyazı olan ilim ve fehm ihkak-ı hak edemez. (Mazi)yi anlamamak, (hâl) için bir küfran-ı nimet olur. Sonra, ne için dünyaya geliyoruz? Kâinat ve beşer denilen muammaların vücudundan haberdar olmadan, ser-tekvin ve tekâmül nev’i âdem itlâk olunan mebahisin mevcudiyetinden baîd bir berzahda yaşamak ve akıbet-i ölümün... Doğrusu böyle bir hayat, belki medlûl-i hayvaniyesiyle bir hayattır; fakat mana-yı insanisi ile bir hayat değildir.

Biraz yüksek ve geniş düşünmeyi mutad edinelim. Sistemlerin, mesalik-i indiyeyi fikriyyenin zincirine pabend olmayalım. Her fikre, her şeye hakkını verelim. Kabul etmesek bile her nazariyeye hürmetkâr olalım. Milletçe, mesela, tenkidi tarihe vakf-ı hayat ederek ifrata; yahut faraza, milli tarihe hasr-ı meşgale ile tefrite gitmeyelim.

Okuyabildiğimiz Avrupa lisanlarındaki asar-ı tarihiyye, yukarıda dediğimiz gibi, hep bu iki kısma dâhildir. Ve emin olunuz ki kendilerini sayan müverrihler birbirinin hakkını tanımışlardır. Bunlardan biri muaheze ve tenkid edilmek lazım gelirse, sınıf ve tabakası daire ve dâhilinde muhakeme edilir. Yoksa milli tarih usulüyle tenkidi tarih,

yahud ma'kûsî muaheze edilmez. Fransızca yazılmış bir manzumenin vezn-i aruz kavaidi mucebince muhakeme edilemeyeceği gibi.

(Milli talim ve terbiye Cemiyeti)nde bir maksad-ı milli ile tarihi, coğrafyayı, fûnûn-ı şettayı okutacaksınız. Maksadınızı yalnız takdir değil, hatta tebci ederim. Türkler, biraz “elektrize” edilmeye muhtaçtırlar. Bunlara meali-i milliyeden, fezail-i vataniyeden, hasail-i ırkiyyeden, eslafın ulviyetlerinden bol bol bahsedebilirsiniz. Vicdan-ı milli bu suretle - bir kat daha - bidar ve bedidar olur. Gayret-i milliye mücella eder. Ammeye hüsn-ü misal olacak erler yetişir. Bu, bir vazife-i ictimaiye idi. İşte siz onu ifa ediyorsunuz.

Fakat diğer bir vazife-i ictimaiye ve milliye de, bununla mütevaziyen, fikr-i tenkîdî ve tahliliye kuvvet vermek, milletimizi, tarihimizi desatir-i fenniye muktezasınca tettebbu ve mütalaa etmektir. O, başka bir iştir. Bunun, mekasıd-ı tedrisiyye ve talimiyye ile bir alışverişi, zannederim ki yoktur. Fransa’da instruction civique kitabı yazarlar veya “nasyonalizm”e müntesip olanlar “Elizereklü” gibi düşünmez. Bu coğrafi-i bi-menend, mesela, ecdadi guluvaların nevâkısını taharrî ederken bir “deroled”, “teroglodiyet” lerin teakıb-ı hayatında bir teselsil-i fezailden başka bir şey görmez. Emin olunuz ki “reklo” da, “deroled” de haklıdırlar. Tenakız-ı irae eden mesleklerini bir nukad-ı müdakkik te’lif edebilir.

Mütalaatımda bir hata olup olmadığını Sami beyefendi sizden sorar ve fikrinizi bir fıkra ile mecmuanıza bildirmek lütfunda bulunmanızı rica ederim. Baki tahiyat ve ta’zimat efendimiz

Yeniköy İyâd-ı edha 1335

Celal Nuri

Milli Tarih, Tenkidî Tarih (Çeviriyazı)

-Süleyman Paşazâde Sami Bey üstadımıza name-i mekşuf-

Avrupa'da hususiyle tabâatin ihtirâatten sonra telif edilmiş tarihi eserler gözden geçirilecek olursa anlaşılır ki bunların cümlesi hemen hemen şu iki kısma dâhildir:

- 1- Milli (yahud talimi didactique) tarihler
- 2- Tenkîdî (yahud terci erudit) tarihler

Bunların ikisi de bir açıdan doğru, lazım ve faydalıdır. Zikredilen kısımlardan birine taraftar, diğerine muhalif olmak bir dereceye kadar bir taassubdur. Her halde de bu ikisinden biri mübalağalı, yahud gerçek hakikate aykırı olabilir. Lakin hakikate bu anlaşmazlığın olması kat'î değil, yüzeysel ve belki de uydurmadır. Bir hekimin pek güzel söylediği gibi (Lafonten)in "ağustos böceği ile karınca hikâyesi" yalnızca hakikatin bakış açısına göre susmaktır. Böyle şey olamaz. İki böcek karşılıklı konuşamaz. Bununla beraber Fransız'ın meşhur efsanesi bu kıssasında büyük ve faydalı bir hakikati yazmıştır.

Bunun gibi (epope=dastan) tarzı bile gayesine bakıldığında doğrudur; yalnız bilmiş olalım ki bu doğruluk nisbîdir; tek-cihettir, pek o kadar kapsamlı değildir. Yalnız faidelidir; bunun millete zararı olamaz. Her faydalı olan, bir nokta-i nazardan, doğrudur. Milletın arkası, milliyetin isimlendirilmesi gerektir. Onun için tarihin -olduğu gibi değil- fakat maksat ve gaye itibariyle toplanıp bir araya getirilmesi ve öylece tedrisi bir meslektir.

Bir sanatkâr bir levha vücuda getireceği vakit eğer garezi -realizm- değilse ona tabiatın çirkin ve kötü cihetlerini içine almaz. Bir kuzu tasvir ederken onun gübresini aklına getirmez. Aile hayatının güçlendirilmesi emeliyle bir tablo resmediyor, yahud bir roman kaleme alıyorsa asla ve hâşâ her ailede bulunması tabii ve belki zaruri olan uygunsuzlukları beyana yeltenmez. Hedef, içtimai bir menfaattir. Bu sahada artık "sanat için sanat" nazariyesi mecburi olarak ihmal ediliyor.

Bu gayenin hedeflenmesiyle yazılmış mühim, güzel hususiyle faideli tarihler vardır. Mütalaaları hayat ve milli hisleri takviye eder. Geçmiş kimselerin her biri, bir büyük adamdır. Her asker, bir kahramandır. Her kahraman, insanüstü bir varlıktır.

Mazi, azametlidir. Bu gibi tarihlere tenkîd ve soyutlama giremez. Mazinin altına bir foya konmuştur. O geçmişî parlatır.

Birçok kimseler, belki herkes ölenlerin kötü taraflarını anmak istemez; geçenlerin daima güzel ve hayırlı taraflarının yâd edilmesini arzu eder. “Üzkûrû mevtâkûm bi'l-hayr (ölülerinizi hayırla yâd ediniz)”. Hususiyle mahrum peder ve yüreği yaralı anne kalan yetimlere daima geçmişlerinin iyilikleri tekrar edilmelidir ki kendilerine fazilet yolunda rehberlik edilmiş olsun.

Binaenaleyh birinci kısım addettiğimiz tarih, bir ahlak dersidir, bir faziletlerin meşkidir, bir güçlendirici, bir ruh iksiridir. Bunun tenkidi tarih ile bazı mertebe farkı olabilir. “Kellim'un-nâse alekaderi ukûlihîm (insanlarla akıllarının yettiği miktarda konuşun)” buyrulmuş. Ekseriyet cumhur, çocukların genelii, ilmin son mertebesine varamayanlar veya buna mecbur olmayanlar felsefe ve hikmeti de, tarihi de kötümser olmak, eşyanın hakikatleri karşısında ümitsizliğe düşmemek için okumamalıdır. Bunlara göre tarih baştan ayağa bir destandır, Firdevsi'nin Şehnamesi mesafesindedir. Musiki ve tiyatrodaki tarih ile renklendirildiğinde “realist” olmaz, milli ve hatta “romantik” olur. Perde açılıyor, karşımıza “Vagner”in “parsifal”i geliyor. Öyle bir manzara ve sahne, öyle elbiseler ve şahıslar, öyle bir renk ve ahenk, öyle karşılıklı konuşma ve münakaşalar, öyle şarkı nameleri ki bunlar tarihte, tarih-i ledünde, hakikatte mevcut değildir. Yalnız “vagner” hususi bir maksadının husul bulması için “parsifal” kıssa veya efsanesini tarihten ödünç almış ve ondan istifade etmiş, işte o kadar...

Şair Tusi'nin şehnamesi, “omiros”un iki mühim sözü, ilaahirihi (ilh.) hep bu yolda kaleme alınmıştır. Lakin alışılmış tarzda efsane insanlara kâfi gelmez. Aklen reşid olan kimselerin bir az da tarihe ihtiyaçları vardır. Fakat bütün bütün tenkîdî ve tahlili, ilmi ve tarafsız tarihte belki herkese biraz fazla gelir. Hafız Şirazi'nin hem derdi olmayanlara kadeh kadeh yüzlerce şerbet, yıl boyunca takdim edilir ve dökülürse bunlar şuurlarını derhal kaçıracakları gibi, mutasavvıfa ve felsefecilere sohbet arkadaşı bulunmayanlara da cilt cilt veya ebedi ve daimi, yorucu güzel bir hayırdır. Rumuz-ı hikmet sunulunca boğulma ve cinnet hemen davet edilmiş olur. Felsefe-i sarfa, tarih tahlili gibi yüksek bahislerin ilkel kimseler ile münasebeti yoktur. Hele bunların mekteplerle asla bir alakasını tasavvur edemem. Kalemimim yazdığımca diyebilirim ki başlangıçtakilere muhtaç olanlar için bunlar çoğunlukla zararlıdır.

Fakat, acaba, bu sebeplerden dolayı felsefe-i sarfa ve tarih tahlili mahkum, ihmal ve gevşeklik mi olmalıdır? Hayır! Bu takdirde ilim ve fen durur, terakki ve medeniyet durur, vatan ve millet durur. İşte meşhur (konfütsav) binlerce seneden beri Çin'i böyle bir duraklama musibetine yakalatmıştı. Tahlili ve tenkîdî tarih ileriye götürülmezse, bir millette bir siyasi yetişemez. Faziletler ve milletin eşitliği anlaşılabilir. Milli hastalıklara bir panzehir bulunamaz. Ve bunların üstüne çıkararak diyelim ki beşerin belki mabeh'îl imtiyazı olan ilim ve anlayış hak ettiğini alamaz. (Mazi)yi anlamamak, (hâl) için bir nimete şükürsüzlük olur. Sonra, ne için dünyaya geliyoruz? Kâinat ve beşer denilen muammaların varlığından haberdar olmadan, yaratılanların ilki ve mükemmeli insan türü adlandırılan bahislerin varlığından uzak bir âlemde yaşamak ve akıbet-i ölümün... Doğrusu böyle bir hayat, belki hayvani taraflara delil olması bakımından bir hayattır; fakat insani manada bir hayat değildir.

Biraz yüksek ve geniş düşünmeyi alışkanlık edinelim. Sistemlerin, mesleklerdeki fikirlerin zincirine ayak bağı olmayalım. Her fikre, her şeye hakkını verelim. Kabul etmesek bile her teoriye hürmetkâr olalım. Milletçe, mesela, tenkidi tarihe hayatını vakfederek ifrata; yahut faraza, milli tarihe meşguliyetin harcanması ile tefrite gitmeyelim.

Okuyabildiğimiz Avrupa lisanlarındaki tarihi eserler, yukarıda dediğimiz gibi, hep bu iki kısma dâhildir. Ve emin olunuz ki kendilerini sayan tarihçiler birbirinin hakkını tanımışlardır. Bunlardan birinin küçümsenmesi ve tenkid edilmesi lazım gelirse, sınıf ve tabakası daire ve dâhilinde muhakeme edilir. Yoksa milli tarih usulüyle tenkidi tarih, yahud uğursuz tenkid yapılamaz. Fransızca yazılmış bir manzumenin aruz vezninin gerektirdiğinin muhakeme edilemeyeceği gibi.

(Milli talim ve terbiye Cemiyeti)nde milli bir maksat ile tarihi, coğrafyayı, birçok fenni okutacaksınız. Maksadınızı yalnız takdir değil, hatta tebcil ederim. Türkler, biraz "elektrize" edilmeye muhtaçtırlar. Bunlara milli yücelikten, vatanseverliğin faziletlerinden, ırkî hasletlerden, geçmişteki kimselerin yüceliklerinden bol bol bahsedebilirsiniz. Milli vicdan bu suretle - bir kat daha - bidar ve meşhur olur. Milli gayreti parlatır. Halka güzel örnek olacak erler yetişir. Bu, bir sosyal vazife idi. İşte siz onu ifa ediyorsunuz.

Fakat diğer bir sosyal vazife ve milliyet de, bununla eş olarak, fikr-i tenkîdî ve tahliliye kuvvet vermek, milletimizi, tarihimizi fenni kaideler muktezasınca derinden derine araştırma ve mütalaa etmektir. O, başka bir iştir. Bunun, talim ve tedrisin

maksadları ile bir alışverişi, zannederim ki yoktur. Fransa'da instruction civique kitabı yazarlar veya "nasyonalizm"e müntesip olanlar "Elizereklü" gibi düşünmez. Bu eşsiz coğrafya, mesela, ataların yiğitliklerindeki noksanlıkları yazarken bir "deroled", "teroglodiyet" lerin devam eden hayatında bir faziletler silsilesinden başka bir şey görmez. Emin olunuz ki "reklo" da, "deroled" de haklıdırlar. Çelişkileri gösteren mesleklerini bir nukad-ı müdakkik te'lif edebilir.

Mütalaatımda bir hata olup olmadığını Sami beyefendi sizden sorar ve fikrinizi bir fıkra ile mecmuanıza bildirmek lütfunda bulunmanızı rica ederim. Baki tahiyat ve ta'zimat efendimiz

Yeniköy Kurban Bayramı 1335

Celal Nuri

ادبیات عمومی مجلہ علمی

ہفتہ لاق سیاسی ، علمی و ادبی غزٹہ در

جلد : ۲

سنہ : ۱ ۱۸ ذی الحجہ ۱۳۳۵ جمعہ ابرتبی ۶ تشرین اول ۱۹۱۷ نومرو ۵—۳۶

ملی تاریخ ، تنقیدی تاریخ

— سلیمان پاشا زاده سامی بك استادحزه نامه مكشوف —

أوروباده، خصوصيله طباعتك اختراعندن صكره تأليف ايندش آثار تاريخيه كوزدن كچيريله چك اولورسه آكلاشيليركه بونلرك جله سي همان همان شو ايكي قسه داخلدر :

۱ — ملی (ياخود تعليمی didactique) توارخ ؛

۲ — تنقیدی (ياخود تجرئى érudit) توارخ .

بونلرك ايكي سي ده من جهة طوغرى ، لازم ومفيددر . اقسام مذكوره دن برينه طرفدار ، ديكرينه خلافكير اولق نوعما بر تعصبدر . واقعا بوايكيندن بري مبالغه لي، ياخود حقائق محضه يه مغاير اوله بيلير . لكن حقيقته بوعدم مطابقت قطعي دكل ، صوري وبلكه ده جعليدر . برحكيماك يك كوزل سويلديكي كبي [لافونته ن] لك « آغستوس بوجكي ايله قارنجه حكايه سي » حقيقت محضه نقطه نظرندن سقطدر . بويله شئي اوله ماز . ايكي بوجك محاوره ايده من . بوشكله برابر قرانسز افساني مشهورى بوقصه مننده بيوك ومفيد برحقيقتي تدبير ايتددر .

بونك كي (آپوه = داستان) طرزي بيله غايه سنه عطف نظر ايديلنجه طوغريددر ؛ يالكز بيلمش اوله لم كه بوطوغريلق نسيددر ؛ يكجهتدر ؛ يك او قدر ذى شمول دكلدر ؛ يالكز فائده ليدر ؛ بونك ملته ضررى اوله ماز . هر مفيد ، بر نقطه نظرندن ، طوغريددر .

ملتاك ارقاسى ، ملتاك تيمه سي كر كدر . آنك ايچون تاريخك - اولديني كي دكل - فقط مقصد و غايه اعتباريله تدوينى و اويله جه تدريسى بر مسلكددر .

بر صنعتكار بر لوحه وجوده كتيره چكي وقت اكر غرضى - ره آليرم - دكلسه آكا طبيعتك چيركين و كره جهتلرخي درج اتمز . بر قوزى تصوير ايدر كن آنك كوبره سنى عقلنه كتيرض . حيات عاقله نك تقويه سي امله بر تابلو رسم ايدور ، ياخود بر رومان قلمه آليورسه ، اصلاوحاشا ، هر عاقله ده بولونسى طبيعى وبلكه ضرورى اولان اويغونسزلقلرى بيانه يلته عز . هدف ، اجتماعى بر منفعتدر . بوساحه ده ، آرتق ، « صنعت ايچون صنعت » نظريه سي بالالترام احواله ايديلور .

بو غايه نك استهداقيه يازلمش مهم ، كوزل ، خصوصيله فائده آور تاريخلر وارددر . مطالعه لورى حيات وحيات مليه يي تقويه ايدر . اسلافدن هر برى ، بريوك آدمدر . هر عسكر ، بر قهرماندر . هر قهرمان ، فوق البشر بر موجوددر . ماضى ، عظمتليدر . بوكي تاريخلره تنقيد و تبحر كيره من . ماضينك آلتنه بر فويا قوعشدر . او ، كچمشي پارلاتير .

بر جوق كيمسه لر ، بلكه هر كس ، بوله نلرك مساوي سنى آتمق ايسته من ؛ كچنلرك دائما مناقب خيريه لرنيك ياد ايدله سنى آرزو ايدر . اذ كروا موتا كم بالجبر . خصوصيله محروم پدر و مهجور مادر قالان پتامايه دائما گذشته كاتك حسناي تكرر ايدليلدركه كنديلرينه طريق فضيلنده رهبرلك ايندش اولسون .

بناء عليه برنجي قسم عد ايتديكمز تاريخ ، بر درس اخلاقدر ، بر مشق فضائلدر ، بر مفويددر ، بر اكسير روحيدر . بونك تنقيدى تاريخ ايله بعض مرتبه فرقى اوله بيلير . كلم الناس على قدر عقولهم ، بيورلمش . اكثريت جمهور ، عامه اطفال ، هملك مرتبه قصواسنه واريمانلر ويا بوكا

مجبور اولیانر فلسفہ و حکمتی دہ ، تاریخی دہ بدین اولق ، حقائق اشیا قارشینده فتورہ اوغراق ایچون او قوماملیدرلر . بونلرہ کورہ تاریخ سرتایا بر داستاندیر ، تقریباً بر شہنامہ فرہوسیدر . موسیقی و تیارودہ تاریخ ایله متوغل اولدینی زمان « رہ آلیست » اولماز ، ملی وحقی « روماتینیق » اولور . پردہ آچیلور ، قارشیمزہ [واغنر] ک [پارسیفال] ی کلیور . اولیہ بر منظرہ و صحنہ ، اولیہ لباس و اشخاص ، اولیہ بر رهنک و آهنگ ، اولیہ محاورات و مناقشات ، اولیہ نغمات و ترنمات کہ بونلر تاریخده ، تاریخ لندہ ، حقیقتده ناموجوددر . یالکز [واغنر] خصوصی بر مقصدینک حصول بولہسی ایچون [پارسیفال] قصہ ویا اسطوره سنی تاریخدن استمارہ و آندن استفادہ ایتمش ، ایستہ او قدر . . .

شاعر طوسینک شہنامہ سی ، [اومیروس] ک ایکی سرکار بدیی ، الی آخرہ ، ہب بویولده قلمہ آلمشدر .

لکن طرز معنادندہ افسانہ انساقلرہ کافی کلز . رشد منطقیلری تحققی ایدنلرک بر آزدہ تاریخہ احتیاجلری واردر . فقط بتون بتون تنقیدی و تحلیلی ، علمی و بیطرف تاریخده بلکہ ہرکسہ بر آرز فضلہ کلیر . حافظ شیرازینک ہم دردی اولیانلرہ پیالہ پیالہ ، بادہ صد ، سالہ تقدیم و اسالہ ایدیلرسہ بونلر شعورلری درحال کاجیرہ جقلری کبی ، متصوفہ و فلاسفہ نک ہم بزئی بولومایانلرہ دہ مجلد مجلد ، او مؤید و مخلد ، فرسای حسن و خرد رموز حکمت صونو اینجہ استغراق و جنت جان دعوت ایدلش اولور . فلسفہ صرفہ ، تاریخ تحلیلی کبی یوکسک مباحثک مبتدلر ایلہ مناسبی یوقدر . ہلہ بونلرک مکتبلرہ اصلا بر علاقہ سنی تصور ایدہ ہم . جف القلم دیہیلرم کہ مبادی بہ مفقر اولانلر ایچون بونلر علی الاکثر مضردر .

فقط ، عجبا ، بواسابدن طولایی فلسفہ صرفہ و تاریخ تحلیلی محکوم احوال و تراخی می اولمیدر ؟ خایر ! بو تقدیردہ علم و فن طورور ، ترقی و مدنیت طورور ، وطن و ملت طورور . ایستہ مشہور [فونگ - فو - تسہ او] بیکلزجہ سنہدن بری چینی بویلہ بر مصیبت توقفہ گرفتار ایتشدی . تحلیلی و تنقیدی تاریخ ایلری بہ کتورلرہ ، بر ملتدہ ، بر سیاسی یتشہ من . فضائل و مساوی ملیہ آگلایشلہ ماز . امراض ملیہ بہ برنوش دارو بولونہ ماز . بونلرک فوقہ چیقارق دیہلم کہ بشرک بلکہ مابہ الامتیازی اولان علم و فہم احقاق حق ایدہ من . (ماضی) یی آکلہ مق ، (حال) ایچون بر کفران نعمت اولور . صکرہ ، نہ ایچون دنیاہ کلیورز ؟ کاشات و بشر دینلن معمارک وجودندن خبردار اولہ دن ، سر تکوین و تکامل نوع آدم اطلاق اولونان مباحثک موجودیتندن بعید بر برزخده یاشامق و طاقت ٹولک . . . طوغریسی بویلہ بر حیات ، بلکہ مدلول حیوانیسیلہ بر حیات در ؟ فقط معنای انسانی ایلہ بر حیات دکلدر .

بر آرز یوکسک و کنیش دوشونمکی معناد ایدینہلم . سیستہ ملرک ، مسالک عنیدہ فکریہ نک زنجیرینہ پابند اولیہلم . ہر فکرہ ، ہر شیتہ حقنی ویرہلم . قبول ایتسہ ک بیلہ ہر نظریہ بہ حرمتکار اولہلم . ملتجہ ، مثلاً ، تنقیدی تاریخہ وقف حیات ایدرک افراطہ ؟ یا خودہ ، فرضاء ملی تاریخہ حصر مشغلہ ایلہ تفریطہ کیتہ یہلم .

او قویہ بیلہ یکمز اورویا لسانلرنده کی آثار تاریخیہ ، یوقاریدہ دیدیکمز کبی ، ہب ہواکی قسمہ داخلدر . وامین اولیکمز کہ کندیلرینی صایان مؤرخلر بر برینک حقنی طائیشلردر . بونلردن بری مؤاخذہ و تنقید ایدلک لازم کلیرسہ ، صنف و طبقہ سی دائرہ و داخلندہ محاکمہ ایدیلور . یوقسہ ،